

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ ΚΑΙ ΒΗΘΛΕΕΜ

ΤΟ «ΣΚΑΝΔΑΛΟ» ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ
ΠΟΥ ΠΡΟΤΙΜΗΣΕ ΤΟΝ ΡΗΓΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΙΗΣΟΥ
ΧΡΙΣΤΟΥ ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ

Δημοσιογράφου

ΧΡΙΣΤΟΣ ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΣ

Ὁ Ἀνδρέας Καρκαβίτσας, μετὰ τὴν δημοσίευσί τῶν ὁδοιπορικῶν του σημειώσεων ἀπὸ τὰ Κράβαρα¹ καὶ τὸν θόρυβο, πού ξεσήκωσαν ἐναντίον του οἱ «θιγέντες» Ναυπάκτιοι φοιτηταί, ἐτιμωρήθη μὲ εικοσαήμερον φυλάκισιν ἀπὸ τὸν Ὑπουργὸ Στρατιωτικῶν, λόγω τῆς ιδιότητός του ὡς ἀνθυπιάτρου, «ἀφ' ἐνός μὲν διότι ἐδημοσιογράφησεν ἄνευ ἀδείας τῆς προϊσταμένης του ἀρχῆς, ἀφ' ἐτέρου δὲ διότι, διὰ βαρειῶν φράσεων, ἐξύβρισεν ὀλόκληρον ἐπαρχίαν». Ἐν συνεχείᾳ μετετέθη. «Δὲν ἐχρειάσθη πολὺ», γράφει. «Ἡμίσεια κόλλα χάρτου μὲ δύο-τρεῖς γραμμάς καὶ ἰδοὺ ἐγώ, ὡς ἐλαστικὴ σφαῖρα, ἀπὸ τοῦ ἐνός εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τοῦ εὐδαιμόνου βασιλείου». Ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι εἰς τὴν Λάρισα.

Φθάνει εἰς τὴν Λάρισα τὴν 1^η Ἰουνίου τοῦ 1891. Καὶ γιὰ ν' ἀποφύγη ἄλλα μπλεξίματα μὲ τὴν στρατιωτικὴ γραφειοκρατία, πού δὲν εἶχε διστάσει νὰ χαρακτηρίσῃ σὰν «δημοσιογραφικὴ διατριβή», ὑπαγόμενη εἰς τὴν δικὴν τῆς ἀρμοδιότητά, μιὰ καθαρῶς φιλολογικὴ ἐργασία, γράφει ἐπὶ ἐξῆς μὲ τὸ ψευδώνυμον Πέτρος Ἀβράμης. Αὐτὴ τὴν υπογραφή φέρουν αἱ «Θεσσαλικαὶ εἰκόνας» του, ἐκ τῶν ὁποίων μιὰ² ἐγίνετο ἡ ἀπαρχὴ ἐνός ἄλλου «σκανδάλου», περιωρισμένου, ὅμως, στὰ πλαίσια τὰ φιλολογικὰ. Αὐτὸ συνέβη, ὅταν ἦλθε εἰς τὸν Καρκαβίτσα ἡ — κατὰ τὸν Παλαμᾶ — «πρωτότυπος καὶ κάπως ἀστεία ἰδέα» νὰ συγκρίνη τὸν Ρήγα μὲ τὸν Ἰησοῦ, μάλιστα νὰ παραμερίσῃ τὸν Υἱὸν τοῦ Ἀνθρώπου καὶ Λυτρωτῆ, γιὰ νὰ προτιμήσῃ τὸν πρῶτο ψάλτη καὶ πρῶτο σαλπικτῆ τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας! Ἡ ἀνάστασις τοῦ Ἐθνους ὑπεράνω τῆς ἀναστάσεως τῆς ψυχῆς!

Σ' αὐτὴ τὴν ἐκδήλωσι τοῦ Καρκαβίτσα, πού ἐπήγασε ἀπὸ τὴν φλογερὴ ἐθνικιστικὴ του ἰδιοσυγκρασία, συνετέλεσε ἡ ἐξαιρετικὰ ὑποβλητικὴ ἀτμόσφαιρα, πού ἀνέπνευσε καθὼς ἐπῆγαινε νὰ ἐπισκεφθῆ, κυριολεκτικὰ νὰ προσκυνήσῃ, τὸ σπῖτι τοῦ Ρήγα εἰς τὸ Βελεστίνο. Ζῆ μέσα σ' ἕνα μεθυστικὸ ὄνειρο, σὲ ὑψηλὴ διέγερσι τοῦ νοῦ. Τὰ πάντα ὀλόγυρα τοῦ φαίνονται νὰ μιλῶν γιὰ τὸν Ρήγα. Μέσα εἰς τὰ δένδραδες ὑψώνεται τὸ φάντασμα του. Νάτος, ὀλόσωμος, μὲ τὴ μαύρη φορεσιά, τὸ λιονταρισίον κεφάλι καὶ τὴν ἐκφραστικὴ φυσιογνωμία τῶν θεληματικῶν. Καὶ τὸ φλοίσβισμα τοῦ νεροῦ, τὸ θρόισμα τοῦ δάσους, φέρνουν ἀδιάκοπα τὸν ἠρωϊκὸ τόνον τῆς λύρας του: «Ὡς πότε παλληκάρια...»

Κορυφώνεται ἡ συγκίνησις του ὅταν φθάνῃ εἰς τὸ σπῖτι τὸ ἱστορικόν. Καὶ συλλογίζεται, καθὼς ξαποσταίνει πάνω εἰς τὸ πέτρωμα τοῦ πηγαδιοῦ. Νιώθει ταραγμένος. Ὡς ἱερός ὁ τόπος οὗτος... Ἡ μυστικοπάθεια τὸν ταξιδεύει μακριά, πολὺ μακριά... Στὴ Βηθλεέμ. Καὶ τὸν φέρνει πίσω, νὰ κάμῃ μιὰ συντριπτικὴ ἀπὸ ἐθνικιστικὴ ἔξαρσι συγκρίσι ἀνάμεσα εἰς τὴν φτωχικὴ φάτην τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν πολυτελεῖ κλίνη τοῦ δερματέμπορα, τοῦ πατέρα τοῦ Ρήγα... Καὶ δὲν σκέπτεται σὰν ἄνθρωπος, σὰν πλάσμα τοῦ Θεοῦ, πού κατέβηκε εἰς τὴν γῆ γιὰ τὴ σωτηρία του ὁ Χριστός καὶ μαρτύρησε πάνω εἰς τὸ σταυρὸν παρά σκέπτεται σὰν Ἑλληνας, πού γιὰ τὴν ἐλευθερία του ὁ Ρήγας,

1. Ἐστία, 14)10-23)12)1890.
2. Ἐστία, 1)3)1892.

Ἐγεννήθη ἐν Πάτραις τῷ 1908. Τὸ 1925 ἔλαβε τὸ πτυχίον τῆς ἐκεί δημοσίας Ἐμπορικῆς Σχολῆς, ἀλλὰ λόγω ἰδιαίτερας κλίσεως πρὸς τὰ Γράμματα, τὴν ὁποίαν ἐξεδήλωσεν ἀπὸ τῶν μαθητικῶν ἐδράνων, συνεργαζόμενος εἰς τὰ περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς, ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν δημοσιογραφίαν, τὴν ὁποίαν καὶ ἀσκεῖ συνεχῶς ἔκτοτε. Εἶναι ἐκ τῶν ἰδρυτικῶν μελῶν τῆς ἐν Πάτραις Ἐνώσεως Συντακτῶν ἡμερησίων ἐφημερίδων Πελοποννήσου, Ἡπειροῦ καὶ Νήσων, τῆς ὁποίας διετέλεσε κατ' ἐπανάληψιν σύμβουλος, ταμίας καὶ ἀντιπρόεδρος. Ἀπὸ τοῦ 1945 διεύθυνε τὴν ἡμερησίαν πρωϊνὴν ἐφημερίδα «Ἡ Ἥμερα τῶν Πατρῶν», ἐκδοθεῖσαν ἀρχικῶς ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Σημερινή». Ἐπίσης εἶναι ἀπὸ τοῦ 1956 ἐπιμελητῆς τῆς συντάξεως τοῦ ἐν Ἀθῆναις ἐκδιδόμενου περιοδικοῦ ἐλευθερίας σκέψεως «Ἰλιός». ἔχει ταξιδεύσει εἰς τὰ ἐξωτερικόν, τὴν Ἀγγλίαν, Γαλλίαν, Ἰταλίαν, Γερμανίαν καὶ τὸ Ἰσραήλ, ἐκτελῶν δημοσιογραφικὰς ἀποστολάς. Μεταξὺ τῶν ἔργων του: «Ὅταν ἡ Ἑλλάς ἦτο ἠνωμένη» (ἱστορία τῶν Βαλκανικῶν πολέμων), «Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ἀνδρέα Μιχαλοκοπούλου», «Ἡ ζωὴ τοῦ Τζῶν Φίτζερανλντ Κέννεντυ», «Οἱ Ἰταλοὶ ξανάρχονται» (παρουσιάσις ἀπορρητῶν ἐγγράφων τῆς Κατοχῆς) κ.ά. δημοσιευμένα εἰς τὰς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν του ἐφημερίδας. Ἐπίσης εἰς «Ἀχαϊκά», «Ἰλιόν» καὶ ἄλλαχοῦ διάφορα φιλολογικὰ δοκίμια, εἰδικῶς περὶ τῆς Μεταφυσικῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν.

μέσα εἰς τὴν κελλί τῆς φυλακῆς του, εἶδ' ἕνα βράδι μὲ πηχτὸ σκοτάδι νὰ ὀρμῶν οἱ δῆμοι, σιδηροδεμένο νὰ τὸν στραγγαλιζοῦν καὶ νὰ ρίχνουν ἔπειτα τὸ πτώμα του εἰς τὸ ποτάμι...

Εὐλαβὴς χριστιανὸς εἶναι. Ὅμως, Ἑλληνας εἶναι φανατικός. Δὲν διστάζει νὰ κάμῃ τὴν ἐκλογὴν του. Καὶ γράφει:

«Τί ἔχει νὰ κάμῃ ἡ φάτην τῆς Βηθλεέμ ἀπέναντι τῆς κοίτης ἐνός ἐθνομάρτυρος; Ὁ Χριστὸς ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιόν του δι' ὅλον τὸν κόσμον· ἀλλ' ὁ Ρήγας ἐκήρυξε τὸ ἰδικόν του διὰ τὸν δοῦλον ἐθνισμὸν. Ὁ Χριστὸς εἶχεν εἰς τὰ στήθη του ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα· καὶ ὁ Ρήγας εἶχεν εἰς τὰ ἰδικὰ του μίαν μεγάλην Πατρίδα, δεσμευμένην, τυπτομένην, ἐξηυτελισμένην. Ὁ Χριστὸς ἐκράξεν εἰς τὸν νεκρὸν Λάζαρον ἐ γ ε ἰ ρ ο υ καὶ ὁ Ρήγας ἔλεγε τὸ αὐτὸ εἰς ὀλόκληρον νεκρὸν λαόν· καὶ ἡ φωνὴ τοῦ Στέντορος ἠκούσθη καὶ ὁ νεκρὸς ἀνέστη ἄνευ θείας τιнос συμπράξεως, παρὰ διὰ τῶν ἀσμάτων του μόνον... Ἄς συλλογίζονται ἄλλοι ὅτι εἶναι ἄνθρωποι. Ἐγὼ θέλω νὰ εἶμαι μόνον ὁ ἀναστάς Ἕλληνας καὶ δοξάζω τὸν ἀναστήσαντά με!»

Σὰν κάποια μυστικὴ φωνὴ νὰ τοῦ ψιθυρίζῃ ὅτι ἔχει ἄδικο νὰ συγκρίνη ἕνα πλάσμα μὲ τὸν Πλάστη· ἕνα κήρυγμα προωρισμένο νὰ ξεχυθῆ εἰς ὅλον τὸν κόσμον, πάνω ἀπὸ σύνορα, καὶ νὰ φθάσῃ εἰς ἀνθρώπινες ψυχὰς — μ' ἕνα σάλπισμα γιὰ τὴν παλιγγενεσία ἐνός μικροῦ ἔθνους πάνω εἰς τὴν μικροσκοπικὴν γῆν, ἂν τὴν κρίνη κανεὶς μὲ τὰ ἀσύλληπτα μέτρα τῆς ἀπεραντοσύνης τῶν ἀστρῶν...

“Υστερα, τὸ ξεχνᾷ; Οἱ Ἕλληνες ἦσαν χριστιανοὶ ὅταν ἐσκλαβώθηκαν τοὺς Τούρκους καὶ τὸ κεράκι τῆς ἐκκλησίας ἐφώτιζε τὸ δρόμο τους γιὰ τὴν ἀπόκτησι τῆς ἐλευθερίας. Θὰ μπορούσαν νὰ βαστάξουν τετρακόσια χρόνια σκλαβιάς, χωρὶς τὴν Πίστι; Ὁ ἴδιος ὁ Ρήγας — ὅσο καὶ νὰ ἦταν ἀνεξίθρησκος καὶ νὰ γράφε στοὺς Σύνταγμά του ὅτι «δὲν θεωρεῖ τὰς διαφορὰς τῶν λατρειῶν μὲ ἐχθρικὸν μάτι», κι ὅσο νὰ ζητοῦσε:

Νὰ σφάξωμεν τοὺς λύκους, ποὺ τὸν ζυγὸν βαστοῦν
καὶ Χριστιανοὺς καὶ Τούρκους σκληρὰ τοὺς τυραννοῦν,

περισσότερο ἐβασίζετο στῶν Ἑλλήνων τὸν ξεσηκωμὸ καὶ τοὺς ἐκαλοῦσε:

Ἐλᾶτε μ’ ἓνα ζῆλο σὲ τοῦτο τὸν καιρὸ
νὰ κάμουμε τὸν ὄρκο ἐπάνω στοὺς Σταυροῦς...

Ἄλλὰ καὶ ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία στοχάσθηκε ὠφέλιμο ν’ ἀρχίσῃ τὴν προκήρυξί της μὲ τὸ σύνθημα τῆς μάχης «ὕπερ πίστεως καὶ πατρίδος».

Ἐνιωθε λοιπὸν ὁ Καρκαβίτσας κάποιες ἀμφιβολίες, κάποιον ἔλεγχον γιὰ τὴν ἄτοπη σύγκρισιν Ρήγα καὶ Ἰησοῦ· μὰ δὲν ἤθελε νὰ τὸ παραδεχθῆ.

«Μυρίαὶ λόγχοι — γράφει — νὰ προσέβαλλον τὰ στήθη μου καὶ χίλια ἀστραπερὰ ξίφη νὰ ἐκρέμαντο ἄνω τῆς κεφαλῆς μου, δὲν θὰ ἐδίσταζα ἐγὼ νὰ φωνάξω στεντορεῶς: — Πρὸ τῆς σωτηρίας τῆς ψυχῆς μου, ἐπιθυμῶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος μου».

Τὸ ἴδιο αὐτὸ θέμα τὸ ξανάπιασε, ἐπειτα ἀπὸ τεσεεράμιση χρόνια, μὲ μεγαλύτερη μάλιστα τόλμη καὶ ἀσυγκράτητο ἔθνικιστικὸ παροξυσμὸ. Εἶχε ζητήσῃ ἡ «Ἀκρόπολις» τοῦ Γαβριηλίδου ἀπὸ τοὺς λογίους, γιὰ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1895, νὰ εἰποῦν τὴ γνώμη τους περὶ τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὁ Καρκαβίτσας ἔγραψε ἐπὶ λέξει:

«Ἄν δὲν ἐγοήτευε τὸ πνεῦμα ἢ ἀφέλεια τῶν λόγων του καὶ δὲν ἐκολάκευε τὸν ἄνθρωπον πάσχοντα ἢ ἀμετρὴ συμπάθειά του, ὁ Χριστὸς δὲν θὰ εἶχεν ἕως σήμερα στὴν ἱστορία θέση, παρὰ τοῦ προδότου. Σ’ ἐποχὴ ποὺ ὁ Ἰσραήλ, Μεσσιάν ἐζητοῦσε, τῆς πατρίδος ἐλευθερωτὴν, αὐτὸς, ὄνειροπόλος, σπουδάζει νὰ σύρῃ τὴ φλογερὴ νεολαία του στοὺς οὐρανοὺς, ἀντὶ νὰ τὴν τινάξῃ καταστρεφτικῆ ἐπάνω στὶς ρωμαϊκὰς λεγεῶνες. Ἀπὸ τὴν ἀπάτριδα ἐκείνη πρᾶξι του, σέρνεται ἄπατρις ἕως σήμερον ὁ μέγας Ἰσραήλ σ’ ὅλο τὸ πρόσωπο τῆς γῆς. Γιὰ τοῦτο, στὴ μεγάλη αὐτὴ τραγωδία, ποτὲ δὲν μὲ συγκινεῖ ὁ πάσχων ἥρωας. Τὸ θαυμασμὸ καὶ τὴν συμπάθειάν μου παίρνουν τ’ ἄλλα πρόσωπα, οἱ Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι. Αὐτοὶ ἀγωνίζονται ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν. Καὶ ἀκόμη καὶ σήμερον, μετὰ δεκαετηρία αἰῶνες ἀπὸ τότε, μόνον οἱ ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν ἀγωνιζόμενοι στεφανοῦνται».

Ἐὰν τὸ καλοκαίρι τοῦ 1891 πέρασε ἀπαρατήρητη ἡ σύγκρισιν ἀνάμεσα στὴ Βηθλεὲμ καὶ τὸ Βελεστίνο, αὐτὴ τὴ φορά ξεσηκώθηκε θόρυβος καὶ ταραχὴ μεγάλη κατὰ τοῦ «ἀνοσίου» συγγραφέως.

Οἱ «Καιροὶ» τοῦ Κανελλίδου ἐδημοσίευσαν, στοὺς φύλλο τῆς 30^{ης} Δεκεμβρίου, μὲ τὸν τίτλο «Παράνοια καὶ Παραλογισμὸς», ἀνυπόγραφη ἐπιστολὴ ἀναγνώστου (μόνον μὲ τὸ γράμμα «Ξ»), ὁ ὁποῖος περιέλουσε τὸν Καρκαβίτσα μὲ βαρύτατους χαρακτηρισμούς: Πρέπει νὰ ἐπασχε ἀπὸ «ντελίριουμ τρέμενς», γιὰ νὰ στρέψῃ τὰ βέλη του ἐκ τῶν ἐπιγείων πρὸς τὰ οὐράνια, «θερσιτικῶς». Πρέπει νὰ ἐπεδίωκε φήμην Ἡροστράτου, ζητώντας νὰ ταραξῇ τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν τῆς χριστιανικῆς κοινότητας. Τὰ γραφόμενά του ἦσαν «ἀνοσιότης, παραλογισμὸς, κτηνωδία, προῖον ψυχῆς φιλοσοφικῆς καὶ ἱστορικῆς ἀμαθείας, ἐτι δὲ καὶ ψυχικῆς πωρώσεως». Ὁ Ἐπιστολογράφος ἐξακολουθοῦσε:

«Τὴν ἀνόσιον καὶ ἀκαταλόγητον γλώσσαν αὐτὴν τοῦ Καρκαβίτσα ἐναντίον τοῦ ἀληθοῦς Σωτῆρος τῆς ἀνθρωπότητος, δικαιολογοῦσι μόνον ἡ ἀμάθειά του ἐν παντί, ἡ κακὴ ἀνατροφή του, ἡ πάσχουσα ἐντελὴ ἔλλειψιν ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς μορφώσεως, ἡ παράνοια τοῦ πνευματοῦς του, ἡ ἐξωθοῦσα αὐτὸν εἰς παραληρισμοὺς καὶ παραλογισμοὺς καὶ προσέτι ἡ πώρωσις τῆς ψυχῆς του, ἡ οὐδὲν ἔχουσα ἰδανικὸν ὑψηλόν, οὔτε κοινωνικόν, οὔτε θρησκευτικόν.

Οὐδεμίαν ἔχων ἰδέαν τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τῶν λαῶν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ τῆς ἱστορίας τῶν Ἰσραηλιτῶν, ὠπλίσθη μὲ ἀναίσχυντον καὶ ἀνόσιον θράσος ἀμαθείας. Δὲν ἔχει συνείδησιν τοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ τῆς τεραστίας μεταβολῆς, ἣν εἰς τὸν κόσμον ἐπήνεγκεν, σώσας τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τῆς ἐσχάτης κοινωνικῆς δια-

Ἐπίστολος ἐξ ἐθνικῆς ἀποστολῆς,
συγγραφέας κατὰ
εἶδος Βελεστίνου

Ρ Η Γ Α Σ

φορᾶς καὶ κοινωνικῆς καταπτώσεως. Ἄγνοεῖ, ἐκτὸς τούτου, τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ οὐδέποτε ἔμαθεν, ὅτι αἰῶνας πρὸ τοῦ Χριστοῦ οἱ Ἰσραηλιταὶ ἀπώλεσαν τὴν πολιτικὴν των ὑπαρξιν, ὑπέστησαν δὲ ἀθρόας μετοικεσίας καὶ διετέλεσαν ἐν διασπορᾷ. Μετὰ δὲ τοὺς Βαβυλωνίους καὶ τοὺς Ἀσσυρίους, οἵτινες κατέλυσαν τὰ κράτη τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Ἰσραήλ, οἱ Ἰσραηλιταὶ ἐδουλώθησαν ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ μετὰ ταῦτα ὑπέκυψαν ἄνευ πολέμου τινος εἰς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, διετέλεσαν δὲ ἐπὶ αἰῶνας δουλεύοντες ὑπὸ τοὺς Σελεύκους καὶ τοὺς Ἀντιόχους τῆς Συρίας. Ἐκτοτε ὑπῆρχον ἐν διασπορᾷ, ἀπετέλουν δὲ ἐν Παλαιστίνῃ λαὸν μικρὸν καὶ ἀσήμαντον. Ἡ ἐξέγερσις τῶν Μακαβαίων καὶ ἡ δημιουργία Κράτους Ἰσραηλιτικοῦ ὑπ’ αὐτοὺς μικρὰν ἔσχε σπουδαιότητα. Ἐπῆλθον οἱ Ρωμαῖοι ἐπειτα καὶ συνεπλήρωσαν τὸ ἔργον τῆς κατατροφῆς. Ἐπὶ Χριστοῦ οὐδεμία πλέον ὑπῆρχεν ἐλπίς ἀνασυστάσεως Ἰσραηλιτικοῦ βασιλείου, ἢ δὲ προσδοκία τοῦ Μεσσιῦ, ἦν

ή ἀφροσύνη υπέθαλψε, συνετέλεσεν εἰς τὴν παντελῆ ἐξόντωσιν καὶ διασπορὰν τῶν Ἰσραηλιτῶν. Ὁ Χριστὸς προενόησε καὶ προεφήτευσεν τὸν ἐκ τῆς προσδοκίας τοῦ Μεσσίας ὄλεθρον, ὅστις ἐπῆλθεν ὀλίγας δεκαετηρίδας μετὰ τὴν σταύρωσίν του διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ. Μεσσίαί μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ ἀνεφάνησαν πολλοί, οὗτοι δὲ συνετέλεσαν κατὰ πολὺ εἰς τὰς ἐξεγέρσεις, τὸν ὄλεθρον καὶ τὴν διασπορὰν τῶν Ἰουδαίων. Τελευταῖος Μεσσίας ὑπῆρξεν ὁ Βερχαβᾶς, ἀναφανείς ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ καὶ συμπληρώσας τὸν ὄλεθρον, χαρακτηρίσας δὲ τὴν ἐσχάτην ἐξεγερσιν τῶν Ἰσραηλιτῶν.

Τὴν ἐπομένην, 31 Δεκεμβρίου 1895, εἶχε στοὺς «Καιροὺς» κύριον ἄρθρον ὁ ἴδιος ὁ Πέτρος Κανελλίδης. Βάσις του ἦταν ἡ δύναμις τῆς Πίστεως.

«Πιστεύοντες — ἔγραφεν — εἰς τοὺς Ὀλυμπίους οἱ ἄρ-

ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ

χαῖοι Ἕλληνες ἀνήγειραν τὰ τρόπαια τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῶν Πλαταιῶν, τῆς Μυκάλης καὶ τῆς Σαλαμίνας, σαπέντες δὲ ἠθικῶς διὰ τῆς ἀπιστίας καὶ χλευάζοντες καὶ διακωμῶδοντες τοὺς θεοὺς, ἀπώλεσαν οἰκτρῶς ἡττηθέντες τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἐδουλώθησαν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων... Ἡ πίστις ἀναδεικνύει πανίσχυρον τὴν βούλησιν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν. Ἀπεναντίας ἡ ἀπιστία καὶ ὁ δισταγμὸς χαλαροῦσιν ἀπελπιστικῶς τὴν ἰσχὺν τῆς παντοδυνάμου καὶ θαυματούργου βουλήσεως ἐπὶ τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν λαῶν, παράγουσι δὲ τὴν δειλίαν, τὴν ἥτταν, τὰ ἀτυχήματα, τὴν κακοδαιμονίαν τοῦ ἐθνικοῦ ἐκφυλισμοῦ καὶ τῆς πολιτικῆς παρακμῆς».

Ἐτόνιζε, πιὸ κάτω, ὅτι εἶναι «κακούργημα κατὰ τοῦ ἔθνους καὶ προδοσία κατὰ τῆς πατρίδος» ἡ ἐξύβρισις τῶν θείων καὶ ἡ κατὰ ὅποιονδήποτε τρόπο διασάλεσις τῆς πίστεως. Σὲ ἄλλες χῶρες, ἀνέφερε, ἐφαρμόζονται αὐστηροὶ νόμοι κατὰ τῶν διακωμῶδούντων τὰ θεῖα. Προσφάτως,

εἶχε τιμωρηθῆ μιὰ γερμανικὴ ἐφημερίδα, ἐπειδὴ τὸν μυστικὸν δειπνοὺν ἀπεκάλεσε γεῦμα, διότι ἡ σημασία τῆς λέξεως ποὺ ἐχρησιμοποιήθη θεωρήθηκε χλευαστικὴ.

«Δυστυχῶς — ἐτελείωνε τὸ ἄρθρον — ἡμεῖς ἀδιαφοροῦμεν ἀφρόνως πρὸς τοὺς ὑβριστὰς τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ὁσίων, ἀφίεμεν δ' ἐλευθέρους καὶ ἀτιμωρήτους τοὺς παραληροῦντας ὑπὸ ἠθικῆς παρώσεως, νὰ διασειώσι τὰ θεμέλια τῆς πίστεως, νὰ χαλαροῦσι τὴν ἰσχὺν τῆς βουλήσεως ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν, νὰ ἐξωθῶσι τὸ ἔθνος εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν, τὸν ἐκφυλισμὸν καὶ τὴν πολιτικὴν παρακμὴν».

Βροχὴ πέτρες πάνω στό κεφάλι τοῦ καημένου τοῦ Ἄνδρέα... Βλάσφημος, ἀνόσιος, ἀμαθής, ἀκαταλόγιστος, παρωμένος, κτηνώδης, κακοαναθρεμμένος, κακοῦργος, προδότης...

Καί ἡ ἀπάντησίς του; Μιλιά. Ἡ ἀπάντησις τῶν φίλων του; Οὔτε λέξι. Σάν ἐστράφη καὶ εἶδε νὰ στέκουν οἱ φίλοι του ἄφωνοι, ἔνωσε πῶς ἦταν στή συνείδησι ὄλων καταδικασμένος. Μόνον ἔπειτ' ἀπό τρία χρόνια, πάνω στόν καβγά γιά τίς παραστάσεις τῆς Ἐλεωνόρας Ντουῆ, ἔγραψε ὁ Παλαμᾶς, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Καρκαβίτσα ν' ἀποδώσῃ «ἀντιπατριωτικῆς ἰδέες» στόν Χριστό ἦταν «πρωτότυπος καὶ κάπως ἀστεία» καὶ ὅτι τὸ ἄρθρον τοῦ Κανελλίδη εἶχεν ἐρμηνεύσει τὴν «κοινὴν ἀγανάκτησιν». Ἡ σιωπὴ τῶν φίλων του πρέπει, λοιπόν, νὰ θεωρηθῆ εὐμενής.

Ἐμεινε ἀναπολόγητος καὶ ἀνυπεράσπιστος. Ἡ σιωπὴ ἐκάλυψε τὸ «σκάνδαλο»... Καὶ τὸ σκυμμένο κεφάλι ἔκρυψε τὰ μάτια, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ κοιτάζουν τοὺς κριτὰς. Γιατί θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξῃ μιὰ φωνὴ δικαιοσύνης, ἀντὶ γιά τὴν σιωπὴ τῆς νομιζομένης ἐπεικειίας, μιὰ φωνὴ βγαλμένη μέσ' ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Ἄνδρέα Καρκαβίτσα, ποὺ νὰ διασκορπίσῃ στόν ἄνεμο τὴν δεινὴ κατηγορία, πῶς δὲν εἶχε «οὐδὲν ἰδανικὸν ὑψηλόν, οὔτε κοινωνικόν, οὔτε θρησκευτικόν, οὔτε ἐθνικόν».

Κοινωνικὸς ἀναμορφωτής, ἀλήθεια, δὲν ἐφιλοδόξησε ποτὲ νὰ γίνῃ. Θρησκευτικὸς δὲν θὰ μπορούσε, κι ἂν ἤθελε. Ἄλλὰ νὰ τοῦ ἀρνοῦνται τὸ ἐθνικὸ ἰδανικό; Ὁ ἐθνισμὸς ἦταν τὸ πολικὸ ἀστέρι, ποὺ ἔλαμπε στό δρόμο τῆς ζωῆς του. Ἐθνικὴ ὀλοκλήρωσις καὶ ἐθνικὴ ἀναμόρφωσις, εἶναι τὸ μέγα ἰδανικό, ποὺ ἀναβλύζει μέσ' ἀπὸ τὸ ἔργον του, σάν τὴν πηγὴ μέσ' ἀπὸ τὰ φυλλοκάρδια τοῦ βράχου, καὶ κυλάει σὲ κάμπους καὶ λαγκάδια ζωοδότις. Κι ἂν ἔπεσε σὲ φταιζιμο ἔστω βαρὺ, νὰ κρίνῃ τὸν Χριστό με τοῦ πατριωτισμοῦ τὰ γήϊνα μέτρα, αὐτὰ ποὺ ἀνάδειχναν μεγάλο ἔνα Ρῆγα Βελεστινλή, τὸ ἐλαφρυντικὸ του εἶναι, ἀκριβῶς, ὄχι ἡ ἔλλειψις, ἀλλὰ ἡ πλησμονὴ τοῦ ἐθνικισμοῦ. Ἡ πίστις του πῶς τίποτα δὲν ἀξίζει νὰ πάρῃ στήν ψυχὴ τῶν Ἑλλήνων τὴν πρώτη καὶ κύρια θέσι, ἔξω ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς πατρίδος, ὅσο ὑπάρχουνε ἀδέρφια δοῦλοι σὲ ξένους. Τὸ εἶχε γράψει πρὶν τέσσερα χρόνια. Αὐτὸς δὲν ἔνωθε κοσμοπολίτης, οὔτε καὶ οὐρανοπολίτης. Μονάχα, Ἕλληνας.

Βέβαια, ἔπεσε σὲ σφάλματα. Ἦταν σφάλμα του νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἡ διασπορὰ τοῦ Ἰσραὴλ ἦρθε σάν ἀποτέλεσμα τῆς ἀρνήσεως τοῦ Χριστοῦ νὰ δράσῃ σάν «πατριώτης», νὰ γίνῃ ἀρχηγὸς λαϊκῆς ἐπαναστάσεως, γιά νὰ διώξῃ ἀπὸ τὴν Παλαιστίνῃ τὸν ξένο κατακτητὴ. Διότι, τὸ σκόρπισμα τῶν Ἰσραηλιτῶν εἶχε ἀρχίσει πολλὰ χρόνια πιὸ πρὶν, σάν ἀποτέλεσμα ἀποτυχημένων ἐξεγέρσεων τοῦ λαοῦ. Ἄλλὰ, οἱ ἐπικριταὶ τοῦ Καρκαβίτσα ἔπεσαν σὲ σφάλμα βαρύτερο, ὑποστηρίζοντας ὅτι γιά τὴν διασπορὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἔφταιγαν οἱ ἴδιοι, γιατί πίστεψαν τοὺς Μεσσίες καὶ ξεσηκώθηκαν κατὰ τῶν ξένων κατακτητῶν. Τέτοια «θέσι» παίρνουν, συνήθως, οἱ συνεργάται τῶν κατακτητῶν, οἱ δάσκαλοι τῆς δουλοφροσύνης, ποὺ τὴν καλοῦνε φρονιμάδα. Σὲ τί σκοτάδια θὰ παράδερνε ἀκόμα ὁ κόσμος, ἂν τὸν ἐκυβερνοῦσαν οἱ «φρόνιμοι», ἂν αὐτοὶ ἔβαζαν τὴ

Στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη μοσχοβολαίει τὸ λιβάνι τοῦ Καρκαβίτσα, μυρίζει μπαρούτι.

Τὸ ἔργο τοῦ Καρκαβίτσα μιλάει καθαρά. Δὲ σήκωσε στὰ χέρια του ἑξαπτέρυγα, σεβόταν ὅμως τὴ θρησκεία. Τὴν ἠθελε ὡς μέσον. Σκοπὸς ἡ Πατρίδα. Ἦθελε τὸν Σταυρό, μὰ στὸ κοντάρι τῆς γαλανόλευκης ἕνα στολιδάκι.

Καὶ καθὼς ὁ Παπα-Μαλένκος, ὁ ἀντάρτης στὰ Λευκὰ Ὅρη κατὰ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας στὴν Κρήτη, ποὺ τὸν ἀπαθανάτισε ὁ Κονδυλάκης νὰ κηρύττει τὸν πόλεμο — «δὲν εἶν' καλύτερο αὐτὸ ποὺ κάνω, παρά νὰ λειτουργῶ;» — ἔτσι καὶ τοῦ Καρκαβίτσα, στὸν «Κρυφὸ καημὸ», ὁ Παπα-Δημήτρης ἀποφαίνεται, πὼς «ὄσους περισσότερους (Τούρκους) σκοτώνεις, τόσα κρίματα συχωριῶνται».

Ἔτσι, ὡς εἶναι συχωρεμένο καὶ τοῦ Καρκαβίτσα τὸ τυχὸν κρίμα. Ἄν ἀμάρτησε, ἀπὸ τὴ μεγάλη λατρεία στὴν Πατρίδα τὴν ἑλληνικὴ ἀμάρτησε..

Ι Σ Κ Ι Ο Ι

ΛΕΥΤΕΡΗ ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΥ

Κάθε μέρα ποὺ φεύγει πιὸ κοντά μου
σέ φέρνει κι' ἄς μοῦ σβεῖ τις λεπτομέρειες
τοῦ σχήματός σου καὶ τις ἀποχρώσεις
τῆς φωνῆς σου

γιατί μὲ χρώματα καινούργια
καὶ μὲ καινούργιους τόνους πλημμυρίζει
τὸ φωτεινὸ περίγραμμά σου ποὺ ξεφτίζει
ἀνελέητος ὁ χρόνος

Τὸ περίγραμμά σου
ὄλο κι' ὄνειρου γίνεται γραμμὴ
κι' ἡ φαντασία
πιὸ λεύτερη μπορεῖ νὰ τὸ δαμάζει
σάμπως κῆπος
ποὺ σβηθοῦνται τ' ἄνθια του καὶ πιά μπορεῖς μονάχος
μὲ χρώματα καὶ μουσικὲς νέες νὰ γεμίσεις

Τώρα πιά ξέρω πὼς μπορεῖ καὶ νάταν ἔτσι
καθὼς ἡ μνήμη ἀνιστορεῖ
μπορεῖ ὅμως κιόλας

πιότερο δίκιο νᾶχει ἡ φαντασία ποὺ κάθε μέρα
μὲς στὰ χαλάσματα τῆς μνήμης τρυφερές
ἀπλώνει ρίζες κι' ἀπὸ κεῖνα θρέφει
καινούργια παρουσία κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο
φωτεινὴ
πλήρωση ἢ μυστικὴ προετοιμασία καινούργιας

Ἄκόμα καὶ τοῦ ὀνόματός σου οἱ φθόγγοι
κουράστηκαν νὰ πάλλονται καὶ νὰ γεμίζουν
τὴ σιωπὴ μὲ τὴ γνώριμή τους λέξη
τώρα ἡ σιωπὴ κλωνάρια πιά ἔχει ἀπλώσει
ἀπάνω ἀπ' τ' ὄνομά σου

ποὺ σέ βύθος ὕπνου
ἔχει δοθεῖ καὶ πάνω του βαθὺς ἴσκιος
κι' ἐγὼ φοβοῦμαι
στὸ ξύπνημα καὶ στὴ φωνὴ νὰ τ' ἀνεβάσω
μήπως προσφέροντάς το τὸ πονέσω.

ΠΗΛΙΟΡΕΙΤΙΣΣΕΣ ΠΟΙΗΤΡΙΕΣ

Α Γ Α Π Η

ΜΑΡΙΑΣ Ε. ΚΑΒΟΥΚΗ

Ποιά μοῖρα
ὀδήγησε τὰ βήματά σου
στὸ στενωρὸμὶ τῆς ἄχαρης ζωῆς μου
καὶ ὅλα μὲ μιᾶς ἀστράψαν ἀπὸ φῶς;
Μαλλιά καὶ βλέμμα κι ἀγκαλιὰ
φωτολουστῆκαν.

*

Κι ἦταν ὁ ἐρχομὸς σου
— ὅσο κι ἂν ἄργησες —
ἀστροπελέκι
βαρὺ,
ποῦκαψε τὴν ὡς τώρα ὑπαρξή μου,
καὶ μὲς στὴν τέφρα,
τὴ νοτισμένη μὲ τὸ δάκρυ
τῆς προσμονῆς μου,
ἀπὸ τὸ φύτρο μιᾶς ἀργόβλαστης ἐλπίδας,
πασχαλινὴ ἀναστήθηκα
γιὰ νὰ σοῦ μοιάσω,
καλέ μου.

*

Κι εἶν' ἡ ἀγάπη μας
σμίξιμο
σφιχτὸ κι ἀνέγγιχτο·
λιμάνι
ἀπάνεμο κι ἀνταριασμένο.

*

Σὰ βροχοστάλα ζωοπάροχη
ἔπεσες πάνω μου
κι ἀνθοβόλησα γιὰ σένα,
δειλά μυραίνοντάς σε.

*

Καὶ κάτω ἀπὸ τὸ βλέμμα σου,
τὸ γέλιο σου,
τὸ ρεμβασμὸ σου,
νιώθω νὰ μεγαλώνω,
ἀντίμαχη στὶς χιμαιρες,
καὶ ν' ἀνεβαίνω
πάνω ἀπ' τὰ ταπεινά,
καὶ νὰ διαβαίνω
ἀπ' τ' ἄρρωστα πιὸ πέρα,
στὴν Ἀνθρωπιά κατάκορφα,
καταμεσίς στὸ Χρέος.

*

Γιατί μὲ τίλιξε σφιχτά,
γιατί μὲ πότισε βαθιά,
γιατί ἀπίθωσε τὸν κόσμον ὅλο
στὴν παλάμη μου
ἢ Ἀγάπη σου.

